

УДК 37.018.1.042-053.4

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2023.82.295044>

НАТАЛІЯ МАНЖЕЛІЙ

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1030-764X>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: manzheliinata@gmail.com

ОКСАНА ВАШАК

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7091-8242>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: vashak1971.ua@gmail.com

ТЕТЯНА ФАЗАН

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9132-9394>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: fazantp7@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті на основі аналізу наукової літератури та результатів досліджень педагогічного спрямування актуалізовано проблему формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку. Зазначено, що головною метою національної дошкільної освіти є створення сприятливих умов для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку в неї ціннісного ставлення до самої себе, сім'ї, людей, природи, культури, світу. Наголошено, що сім'я у співпраці із закладами дошкільної освіти володіють значними можливостями у формуванні в дошкільників поняття змістовного «образу сім'ї», представлені шляхи здійснення батьками завдань з виховання сімейних цінностей у дітей. Доведено, що формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку може бути ефективним лише при дотриманні певних педагогічних умов, які розглядаються як система існуючих форм, методів, ситуацій чи матеріальних обставин, що склалися або суб'єктивно створені для досягнення конкретної педагогічної цілі.

Для більш детального висвітлення проблеми, авторами представлено результати проведеного експериментального дослідження на базі ЗДО № 46 «Бджілка» м. Полтава. Визначені фактори, які дозволили здійснити об'єктивну оцінку рівня сформованості сімейних цінностей у дошкільників, порівняти результати до та після проведення виховних заходів і зробити висновки, наскільки успішно відбулося формування сімейних цінностей у дітей вікової групи. Розкрито хід та висвітлені результати педагогічного експерименту. Доведено ефективність використання програми з формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: сімейні цінності, діти дошкільного віку, педагогічні умови, сім'я, заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Важливою складовою освітньої політики в Україні є модернізація системи дошкільної освіти з урахуванням принципів єдності суспільного та сімейного виховання, визнанні пріоритету гармонійного розвитку дитини перших шести років життя, єдності розвивальних, виховних та навчальних завдань. Основною метою сучасної дошкільної освіти є забезпечення умов для повноцінного, своєчасного, різнобічного розвитку особистості з орієнтацією на її цінності та інтереси, збереження дитячої субкультури, виховання ініціативності та творчості. Дитина у дошкільному

віці набуває основ особистої культури, її базису, які відповідають загальнолюдським духовним цінностям.

Сімейні цінності – це певний набір переконань, принципів, традицій та ставлень, які формуються в межах сім'ї і визначають спосіб життя, взаємовідносини та цінності всіх її членів. Основними цінностями сучасної сім'ї є: довіра, любов, доброта, вірність, порозуміння, повага. Вони відображають те, що сім'я вважає важливим, цінним і прийнятним. Сімейні цінності відіграють надзвичайно важливу роль у структурі особистості кожної дитини, стають фундаментом для подальшого життя, визначаючи моральний компас, ставлення до оточуючих, власне ставлення до себе.

Сімейні цінності можуть бути різними у кожній сім'ї, оскільки вони формуються на основі культурних, релігійних, етнічних, соціальних та особистих переконань. Загалом, вони впливають на те, як сім'я функціонує, які норми встановлює та які відносини складаються між її членами. Сімейні цінності є важливим аспектом формування особистості та визначають майбутній внесок сім'ї в суспільство. Тому сприяння формуванню сімейних цінностей у дітей – це вклад у майбутнє суспільства, де гармонійні сімейні відносини, повага до інших та власна самосвідомість будуть лежати в основі взаємодії та розвитку. Розуміння механізмів цього процесу дозволить дорослим краще підготувати майбутнє покоління до складних викликів сучасності.

Формування сімейних цінностей у дітей є надзвичайно складним та важливим елементом їхнього розвитку. На цей процес впливає все оточення, у якому зростає дитина, це сприяє розвитку, її адаптації до соціального середовища та формує внутрішні цінності, які будуть впливати на особистість упродовж усього життя.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблему морального виховання дітей було порушено у працях видатних вітчизняних учених Л. Артемової, І. Беха, А. Богущ, Г. Виноградової, Н. Гавриш, О. Запорожця, О. Кисельової, Л. Лохвицької, А. Макаренка, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Русової, Т. Садової, Н. Химич та ін., а також зарубіжних вчених Я. Корчака, Я. Коменського, М. Монтессорі, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Р. Штейнера та ін. Питаннями вивчення сім'ї, сімейних стосунків, розвитку сучасних сімей та проблем, які виникають у них займалися В. Бялковська, І. Загарницька, К. Качур, Л. Ліпич, А. Лякішева, С. Матяж, Т. Медіна, М. Петрус, Н. Полішко, Н. Стаднік, Ю. Тищенко та ін. Дослідження з проблеми формування сімейних цінностей у дітей були об'єктом вивчення Л. Канішевської, Л. Ліпич, О. Літвінової, Р. Луцького, А. Мамбетової, О. Мельник, О. Михайленко, Ю. Подкопаєвої, Н. Стаднік, Л. Гончар, В. Шахрай.

Проведений аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що питання щодо вдосконалення системи виховання дітей дошкільного віку у сімейному середовищі та розробки оптимальних підходів до формування сімейних цінностей в закладах дошкільної освіти залишаються недостатньо вивченими. Отже, відсутність вичерпної теоретичної та практичної розробки проблеми формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку роблять цю тему дослідження актуальною і доречною.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні основних педагогічних умов та практичний перевірку ефективності використання програми з формування сімейних цінностей дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні, в період військових дій на території України, актуальним є вивчення проблеми формування сімейних цінностей у підростаючого покоління. Аджесім'я в непростих життєвих умовах має протистояти соціальній напруженості, бути для особистості консолідуючим центром, створювати чуттєво-емоційний комфорт для кожного її члена, формувати середовище для зростання та розвитку особистості дитини. Разом з тим, окремі напрями цієї проблеми потребують особливо детального та всебічного дослідження.

Сім'я є однією з головних базових соціокультурних цінностей, які були створені за всю історію людства. Суспільство та держава завжди зацікавлені в її розвитку, зміцненні та збереженні. Кожна людина в будь-якому віці потребує надійної міцної підтримки родини. Багато передумов та чинників, що виникають задовго до появи сім'ї, впливають на її становлення, стабільність та благополуччя. Впродовж усього життя на людину на рівні її підсвідомості діє програма «спадщини предків», що закладається в ній родиною і допомагає у формуванні життєвих цілей, визначає цінності, вміння висловлювати почуття, переконання (Шахрай, Стаднік, 2023, с. 617).

На жаль, сучасна родина перестала служити монополістом у передачі досвіду старших поколінь, тим безпосереднім природним осередком наслідування й копіювання досвіду реальних взаємин чоловіка й дружини, батьків та дітей, старших і молодших. Нинішня молодь має поверхневі уявлення про ту складну культуру взаємин, якої вимагає родинне життя (Манжелій, Фазан, 2021, с. 107)

Дитинство є найбільш вразливим етапом становлення особистості, тому потрібно активно впливати на процес формування цінностей у дітей у найбільш ранній його період. За сучасних умов важливо не лише передавати знання та навички молодому поколінню, а й дбати про формування у них моральних, етичних та сімейних цінностей.

Власна шкала цінностей починає формуватися з ранніх дитячих років і саме тому надзвичайно важливим є те, які люди оточують малюка в цей та подальші періоди його розвитку. Якщо в сім'ї панує любов, увага, доброта, щедрість, чесність та щирість, дитина виросте впевненою в собі особистістю, яка засвоїть найкращі сімейні і загальнолюдські цінності.

Сім'я у співпраці із ЗДО володіють значними можливостями у виробленні у дошкільника поняття змістовного «образу сім'ї», що являє собою основу для розрізнення основних сфер їхнього впливу в цьому

процесі. А саме:

— *сім'я* – визначає рівень багатства, наповненості поверхневого шару «образу родини» (набуття малюком різних вражень, досвіду емоційного переживання різних ситуацій всередині сім'ї, ознайомлення зі способами взаємодії з рідними);

— *ЗДО* – забезпечує уточнення, узагальнення, збагачення дитячих уявлень про родину, сімейний устрій; розвиває ціннісні орієнтації, організовує діяльність вихованців та відповідні заходи, де діти висловлюють свої почуття до батьків та інших родичів; опосередковано впливає на підтримання дитячого «образу родини», підвищуючи психолого-педагогічну культуру батьків.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (2021 р.) у напрямі «Дитина у соціумі. Соціально-фінансова грамотність» виділені шляхи здійснення батьками завдань з виховання сімейних цінностей:

1. створювати відповідні умови для побудови продуктивних, міжособистісних і толерантних дитячо-батьківських взаємин;

2. проводити бесіди і розмови про дитячі права;

3. залучати малюка до участі у житті родини (сім'ї, дитячого закладу, громади у різних заходах, організація спільних прогулянок, подорожей тощо);

4. розповідати дитині про важливі події у сім'ї, громаді тощо (БКДО, 2021).

Прикро, що у сучасних родин часто трапляється кризові ситуації (збільшується кількість розлучень, стає менше зареєстрованих шлюбів, зростає кількість неповних та альтернативних родин, знижується народжуваність, зникає взаєморозуміння між членами сім'ї тощо). Це негативно позначається на вихованні дітей, які в майбутньому створюватимуть власну родину. Тому наразі стоїть проблема пошуку дієвих шляхів виховання дитини як майбутнього сім'янина з дошкільного віку, коли у свідомості формується поняття «образ сім'ї» із соціальною орієнтацією малюка в суспільному досвіді (Афанасьева, 2017, с. 311).

Для більш детального, практичного вивчення проблеми, вважаємо за необхідне представити результати проведеного експериментального дослідження з проблеми формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку, яке проводилось на базі ЗДО № 46 «Бджілка» м. Полтава. Участь у проведенні експерименту брали діти старшого дошкільного віку, які були поділені на експериментальну та контрольну групу, вихователі та батьки вихованців.

Для визначення рівня сформованості сімейних цінностей у дітей ми використали такі фактори:

– *свідомість* – дитина має розуміти, які цінності важливі для їхньої сім'ї. Це може бути виміряно питаннями про те, чи знають діти про сімейні традиції, їхні обов'язки, цінності, які найбільш важливі для батьків;

– *вираження відношень та поваги* – проявляється у ставленні дітей до батьків, бабусь, дідусів та інших членів сім'ї. Важливо враховувати, як вони поведуться, висловлюють подяку, розмовляють зі старшими членами родини;

– *усвідомлення дитиною родинних традицій* – необхідно проаналізувати, чи беруть діти активну участь у родинних заходах, святкуваннях, розуміють історію сім'ї, її цінності та символіку;

– *поведінка* – важливо дослідити, як сформовані сімейні цінності відображаються у поведінці дітей вдома, яку роль виконують вони у сімейних обов'язках;

– *засвоєння етичних норм* – варто прослідкувати за тим, як діти розуміють та виражають етичні аспекти взаємодії з родиною та іншими людьми, наприклад, повага, турбота, взаємопідтримка.

Ці фактори дозволили нам здійснити об'єктивну оцінку рівня сформованості сімейних цінностей у дітей дошкільного віку, порівняти результати до та після впровадження виховних заходів і зрозуміти, наскільки успішно відбулося формування знань про сімейні цінності у дітей вікової групи.

Експеримент складався із трьох етапів: констатувальний, формувальний та контрольний. Відповідно до цього нами було виділено критерії та показники: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний. Показники когнітивного критерію (розуміння сімейних цінностей, розуміння ролей, розуміння цінностей у взаємодії з іншими, усвідомлення історії сім'ї, виразне висловлення власних думок) допомогли зрозуміти, наскільки глибоко дитина розуміє та усвідомлює сімейні цінності на рівні своєї свідомості та сприйняття. Показники емоційно-ціннісного критерію (виразність позитивних емоцій, виявлення вдячності, виявлення бажання допомагати, радість участі у родинних заходах, здатність співпереживати) допомогли оцінити, наскільки емоційно добре дитина сприймає сімейні цінності та як ці цінності впливають на її стосунки і емоційний світ. Показники діяльнісного критерію (дотримання сімейних традицій, виконання сімейних обов'язків, спільна активність, підтримка родичів та близьких, практика цінностей у взаємодії з іншими) вказали на практичний аспект сформованості сімейних цінностей у дитини, який виявляється в її конкретних діях та взаємодіях зі своєю сім'єю та оточенням. Відповідно до кожного критерію було визначено рівні сформованості: високий, середній та низький.

Провівши серію діагностичних методик з дітьми старшого дошкільного віку, ми зробили висновок про рівень сформованості сімейних цінностей у дошкільників за когнітивним, емоційно-ціннісним та діяльнісним критерієм. Узагальнивши отримані дані, ми змогли з'ясувати, що високий рівень сформованості світоглядних уявлень мали лише 8,7% дітей з експериментальної групи та 6,06% – з контрольної групи. Кількість дітей з середнім рівнем у експериментальній групі становило 47,83%, а у контрольній групі – 53,03%. Також було виявлено, що низький рівень характерний для 43,48% і 40,91%

дошкільників з експериментальної та контрольної груп відповідно. Результати констатувального етапу педагогічного експерименту представлено в діаграмі (рис. 1).

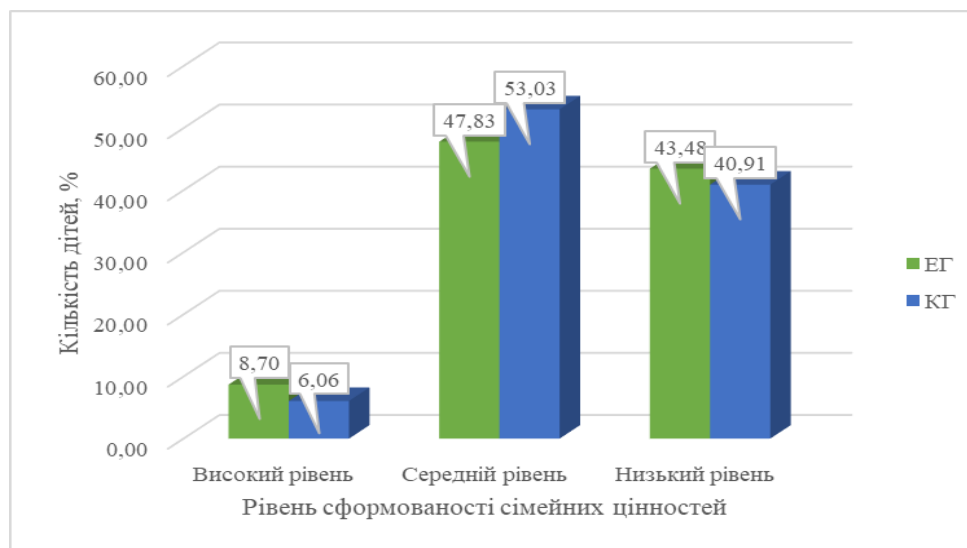

Рис. 1. Результати дослідження сформованості сімейних цінностей у дітей дошкільного віку на констатувальному етапі.

Провівши констатувальний етап дослідження, ми пересвідчилися у тому, що більшість із дітей володіють недостатнім рівнем їх сформованості, що викликало необхідність у проведенні формувального етапу, який передбачав розробку та апробацію програми формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку. Важливим є те, що на формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку впливає велика кількість різних факторів. Тому цей процес стає можливим лише за умови дотримання певних педагогічних умов, які розглядаються як система існуючих форм, методів, ситуацій чи матеріальних обставин, що склалися, або суб'єктивно створених для досягнення конкретної педагогічної цілі. У межах цієї програми було проведено різні заходи, які відповідали визначеними нами педагогічними умовам, завдяки яким процес формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку є можливим.

У контексті нашого дослідження педагогічні умови визначаємо як суттєвий компонент педагогічного процесу, який охоплює зміст, методи та організаційні форми виховання. Визначаючи педагогічні умови, котрі мають сприяти досягненню дошкільниками необхідного рівня усвідомлення родинних цінностей, ми зважаємо на те, що їх дотримання повинно складати комплекс, адже випадкові умови не дають очікуваних результатів. У цьому контексті комплекс – це сукупність явищ або заходів, що утворюють одне ціле та передбачають згуртованість дій вихователів та батьків (*Формування сімейних цінностей*, 2016, с. 97).

Отже, педагогічними умовами формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку є:

- сприяння особистісно орієнтованій взаємодії та колективній співпраці між батьками та педагогами дитячих закладів (вихователі, психолог тощо);
- активізація та заохочення спілкування дошкільників на теми духовних, моральних і матеріальних цінностей;
- використання різних інформаційних методів та форм, запровадження програм і заходів, що сприяють формуванню родинних цінностей.

Перша педагогічна умова – формування цінностей у дітей дошкільного віку забезпечується особистісно орієнтованою взаємодією та створенням ситуацій колективної співпраці представників ЗДО з батьками. Ця взаємодія між дорослими повинна бути дієвою тому, що як одна, так і інша сторона зацікавлені у повноцінному всебічному розвитку дитини, засвоєнні нею родинних цінностей. Співпраця заснована на принципах взаємоповаги та довіри, допомоги та підтримки, терпимості і терпіння між учасниками процесу, що сприяє консолідації зусиль педагогів та батьків у створенні належних умов для формування родинних цінностей у дошкільників, особливо у старшому віці.

Другою педагогічною умовою є оптимізація процесу спілкування дітей на теми, пов'язані з духовними, моральними і матеріальними сімейними цінностями. Зростаючи, дитина набуває певних зразків поведінки. Це не відбувається за допомогою магії чи чаклунства: хтось має її навчити, щоб людина «записала» їх до власного морального кодексу. Цінності важливі для дітей, бо вони мають рости та розвиватися соціально пристосованими і щасливими людьми, що мають можливість досягти всього, чого вони прагнуть.

Третьою педагогічною умовою є використання різних інформаційних методів та форм, впровадження заходів та програм, спрямованих на формування сімейних цінностей.

На формувальному етапі експерименту відповідно до визначених педагогічних умов нами була розроблена програма «Вчимося бути сім'єю» (рис. 2.).

Сприяння особистісно орієнтованій взаємодії та колективній співпраці між батьками та педагогами

- Батьківські зустрічі та консультації
- Спільні заходи

Активізація та заохочення спілкування дошкільників на теми духовних і матеріальних цінностей

- Групові обговорення
- Застосування казок та ігор

Використання різних інформаційних методів та форм, запровадження програм і заходів, що сприяють формуванню родинних цінностей

- Тематичні дні
- Творчі проекти

Рис.2. Програма формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку «Вчимося бути сім'єю».

Відповідно до *першої педагогічної умови* передбачалося проведення зустрічей та консультацій для батьків («Зміцнення родинних зв'язків: формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку», «Важливість сімейних цінностей: практичні кроки для розвитку дітей»), на яких педагоги мали змогу обговорити важливі аспекти формування цінностей та взаємодії з дітьми. Програмою передбачалася організація спільних заходів, де педагоги, батьки та діти можуть спільно взаємодіяти. З цією метою напередодні новорічних свят було проведено майстер-клас по виготовленню сніжинок. Такі активності не лише сприяють розвитку творчих навичок, але й створюють особливий момент спільного часу, що позитивно впливає на зміцнення сімейних зв'язків та спільних цінностей.

Відповідно до *другої педагогічної умови* програма передбачала проведення групових обговорень, а також використання казок та ігор. У процесі проведення занять з дітьми дошкільного віку ми використовували групові обговорення серед дітей, де вони могли ділитися своїми думками щодо родинних цінностей, розповідати про свої родини та традиції. Також на цих заняттях читали казки («Три ведмеді», «Капелюх чарівника», «Пригоди котика Навчика») та проводили ігри («Сімейні цінності», «Будуємо асоціативний будинок», «Так чи ні?», «Дружна родина», «Твоя безцінна допомога»), які містять елементи сімейних цінностей і залучали дітей до обговорення цих тем.

Відповідно до *третьої педагогічної умови* передбачалося проведення тематичних днів та творчих проектів. У межах програми було організовано «День родинних цінностей», що має великий потенціал для виховання дітей у дусі важливості сімейних зв'язків та спільних цінностей. Під час проведення цього дня можна створити особливу атмосферу, де батьки матимуть можливість більше розповісти дітям про свої сімейні цінності, поділитися історіями про важливі моменти для родини, традиції, а також виконати спільні завдання та активності. Були проведені сімейні ігри, які допомагають розвивати командний дух та співпрацю між батьками та дітьми. Це не лише сприяє розумінню важливості родинних зв'язків та цінностей, але й створює приємні спільні спогади, які залишаться в пам'яті дітей на все життя.

На цьому етапі також передбачалося залучення дітей до спільного творчого проекту з батьками, який полягав у створенні колажу, на якому відображалися сімейні цінності. Це чудовий спосіб включити дітей та батьків у спільний творчий проект, що сприяє поглибленому розумінню сімейних цінностей та зміцненню зв'язків між родинами. Створення колажу, на якому відображаються сімейні цінності, може бути надзвичайно цікавим та пізнавальним завданням. Цей проект підкреслює важливість сімейних цінностей та створює можливість для дітей і батьків більш глибоко зануритися в процес вивчення та втілення цих цінностей.

Таким чином, визначені нами конкретні дії, такі як організація сімейних заходів, майстер-класів, днів родинних цінностей та спільних творчих проектів, є ключовими елементами для реалізації визначених умов дослідження на формуальному етапі. Ці дії відіграють важливу роль у підтримці процесу формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку.

Вихователь ЗДО в роботі з вихованцями по формуванню сімейних цінностей має обов'язково співпрацювати з їхніми батьками. Ця діяльність може проводитися у таких формах:

- *індивідуальна* – консультації, бесіди, виховання через відвідування сім'ї та дитини за місцем проживання, залучення батьків до життєдіяльності дитячої групи;
- *наочні* – інформаційні листки, тематичні стенди тощо;

- *письмові* – скринька порад, ідей та пропозицій, ознайомлення з літературою та друкованими виданнями з теми морально-етичного виховання;
- *групові* – зустрічі з цікавими людьми, організація групи батьківських радників тощо;
- *колективні* – тренінги та конференції для батьків;
- *творчі* – проведення свят, організація спільного дозвілля у вихідні дні (Невмержицька, 2015, с. 27).

Практичний досвід свідчить про те, що найбільш популярною та продуктивною формою роботи вихователя з родиною вихованця є індивідуальна. Така діяльність є мотиваційною для батьків і сприяє ефективності виховання як в родині, так і в дитячому колективі, повазі до праці вихователя та встановленню позитивної атмосфери співпраці. Створюються умови, за яких батьки відчувають себе рівноправними учасниками виховного процесу, виступаючи у ролі союзників та партнерів, а не спостерігачів чи експертів. Роботу з батьками потрібно постійно удосконалювати: при необхідності вносити зміни у зміст та форми роботи, збагачуючи його та покращуючи показники, що сприяє більш ефективній співпраці. Процес удосконалення форм роботи є безперервним та довготривалим, він може здійснюватися у різних напрямках. За методологічну основу варто брати педагогічний досвід вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували питання сімейного виховання. Плануючи проведення всеобучу, для збільшення його ефективності необхідно враховувати якісні відмінності та особливості різних типів та груп родин, щоб чітко їх розрізнити. Найбільше уваги в роботі з батьками варто приділяти вихованню у дітей позитивних почуттів, розкриттю всієї гами переживань дошкільників (Поніманська, 2015, с. 256).

Окрім традиційних форм, методів та співпраці з батьками, вихователі широко застосовують і нетрадиційні: відвідування родин малюків вдома; проведення батьківських зборів; консультації; виставки дитячих робіт; дні відкритих дверей; дні добрих справ; презентації родинного досвіду виховання; сімейні вечори у групі з дітьми та батьками; співпраця з батьківським комітетом групи; видання групових газет і журналів; родинні альбоми; фотовиставки тощо (Поніманська, 2002, с. 132).

Для оцінки ефективності запропонованої програми розвитку, спрямованої на формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку, ми провели контрольний етап. Він показав, що серед дітей експериментальної групи 17,39% мають високий рівень сформованості світоглядних уявлень, 53,62% – середній рівень, і 28,99% – низький рівень. У контрольній групі 7,58% дошкільників мають високий рівень сформованості сімейних цінностей, 54,55% – середній рівень і 37,87% – низький рівень.

На рис. 3 представлена інформація про кількість дітей у експериментальній та контрольній групах на констатувальному та контрольному етапах з високим, середнім та низьким рівнями сформованості сімейних цінностей.

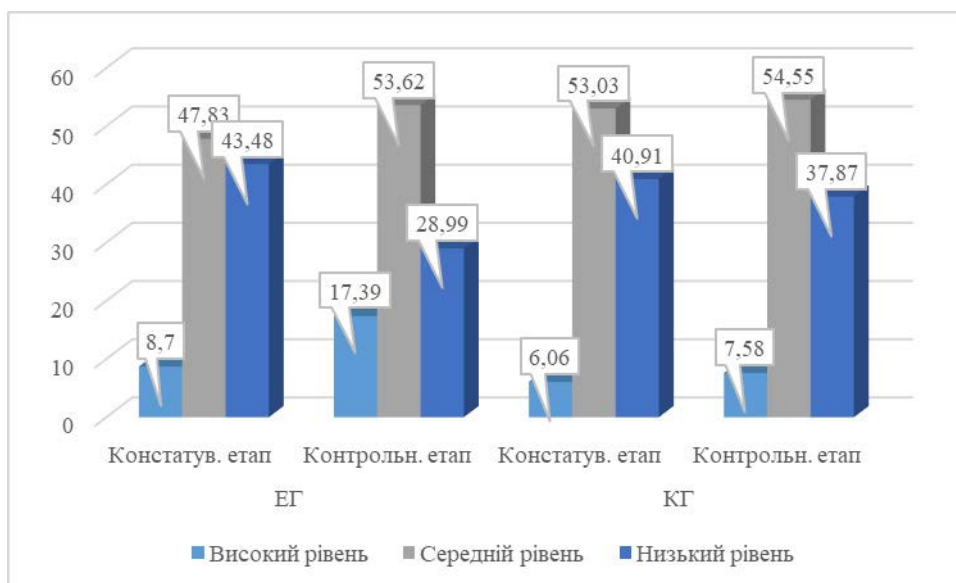

Рис. 3. Кількість дітей у експериментальній та контрольній групах на констатувальному та контрольному етапах з високим, середнім та низьким рівнями сформованості сімейних цінностей.

Таким чином, дані констатувального та контрольного етапів показали, що впровадження запропонованої програми відіграло важливу роль у підвищенні рівня сформованості сімейних цінностей у старших дошкільників. Позитивні зміни, які були помічені в експериментальній групі порівняно з контрольною, підтверджують успішність підходів та методик, що використовувалися в програмі формування сімейних цінностей дітей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати теоретичного і експериментального дослідження можемо зробити висновок, що формування сімейних цінностей у дітей

дошкільного віку є важливим аспектом їхнього виховання та розвитку. Стан сформованості сімейних цінностей серед дошкільників не завжди є задовільним, і значна частина дітей має частково сформовані або не сформовані ці якості. З метою їх розвитку необхідно проводити цілеспрямовану роботу у тісній співпраці ЗДО і сім'ї. Для цього, перш за все, необхідно мати правильно визначені педагогічні умови, які являють собою суттєвий компонент педагогічного процесу, що охоплює зміст, методи та організаційні форми виховання (сприяння особистісно орієнтованій взаємодії та колективній співпраці між батьками та педагогами ЗДО; активізацію та заохочення спілкування дошкільників на теми духовних, моральних і матеріальних цінностей; використання різних інформаційних методів та форм, запровадження заходів, що сприяють формуванню сімейних цінностей).

Ефективним інструментом для підвищення рівня розуміння та свідомості сімейних цінностей у дітей можна вважати використання програми з формування сімейних цінностей для дітей дошкільного віку, сформованої на основі висвітлених педагогічних умов. У межах цього дослідження за допомогою програми вдалося підвищити рівень сформованості сімейних цінностей серед дітей експериментальної групи.

Отже, результати дослідження підкреслюють важливість та ефективність програми з формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку і вказують на необхідність подальших заходів для підвищення рівня розуміння та усвідомлення сімейних цінностей серед дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Афанасьева Ю. В. Роль інституту сім'ї в процесі формування основ національної свідомості. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації* : зб. тез XVII Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 27 квіт. 2017 р.). Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2017. С. 289–291.
- Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
- Манжелій Н. М., Фазан Т. П. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на засадах родинної педагогіки. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* : зб. наук. праць. Полтава : ФОР Цьома С.П., 2021. Вип. 5. С. 104–112.
- Невмержицька О. В. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія*. 2015. № 1 (9). С. 25–30.
- Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2015. 448 с.
- Поніманська Т. І. Психолого-педагогічні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Київ, 2002. С. 190–195.
- Стаднік Н. В. Сім'я як середовище виховання дітей. *Виклики та перспективи формування зростаючої особистості у повоєнній реальності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ – м. Біла Церква, 26 травня 2023 р.) / за ред.: Л. В. Канішевської, К. В. Плівачук ; упоряд. В. М. Шахрай. Біла Церква : КНЗ КОР «КОІПОПК», 2023. С. 162–165.
- Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія / за заг. ред. Л. В. Гончар. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.
- Шахрай В. М., Стаднік Н. В. Сімейні цінності: сутність, значущість та сучасна трансформація. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 3(9). С. 616–629.

REFERENCES

- Afanasieva, Yu. V. (2017). Rol instytutu simi v protsesi formuvannia osnov natsionalnoi svidomosti [The role of the family institution in the process of forming the foundations of national consciousness]. In *Publichne upravlinnia XXI stolittia: tradytsii ta innovatsii* [Public administration of the 21st century: traditions and innovations]: zb. tez XVII Mizhnar. nauk. konhresu (pp. 289-291). Kharkiv: Vyd-voKharRI NADU «Mahistr» [in Ukrainian].
- Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. (2021). Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
- Manzhelii N. M., & Fazan, T. P. (2021). Dukhovno-moralne vykhovannia ditei doshkilnoho viku na zasadakh rodynnoi pedahohiky [Spiritual and moral education of preschool children based on family pedagogy]. In *Doshkilna osvita u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori* [Preschool education in the modern socio-cultural space]: zb. nauk. Prats (Is. 5, pp. 104-112). Poltava: FOP Tsoma S.P. [in Ukrainian].
- Nevmerzhytska, O. V. (2015). Vykhovannia tsinnosti osobystosti v epokhu kulturnykh zmin [Education of personal values in the era of cultural changes]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykholohiia* [Bulletin of the Dnipropetrovsk University named after Alfred Nobel. Pedagogy and psychology], 1 (9), 25-30 [in Ukrainian].
- Ponimanska, T. I. (2015). *Doshkilna pedahohika* [Preschool pedagogy]: pidruchnyk. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
- Ponimanska, T. I. (2002). Psykholoho-pedahohichni zasady humanistychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Psychological and pedagogical principles of humanistic education of preschool children]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [Theoretical and methodological problems of raising children and school youth]: zb. nauk. prats (pp. 190-195). Kyiv [in Ukrainian].
- Stadnik, N. V. (2023). Simia yak seredovyshe vykhovannia ditei [Family as an environment for raising children]. In L. V. Kanishevskoi, K. V. Plivachuk (Eds.), V. M. Shakhrai (Comp.), *Vykylyky ta perspektyvy formuvannia zrostaiuchoi osobystosti u poviennii realnosti* [Challenges and prospects of the formation of a growing personality in the post-war reality]: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 162-165.). Bila Tserkva: KNZ KOR «KOIPOPК» [in Ukrainian].
- Honchar, L. V. (Ed.). (2016). *Formuvannia simeinykh tsinnosti u ditei shkilnoho viku v suchasnykh sotsiokulturnykh umovakh* [The formation of family values in school-age children in modern socio-cultural conditions]: monohrafiia. Kharkiv: Drukarnia Madryd [in Ukrainian].
- Shakhrai, V. M., & Stadnik, N. V. (2023). Simeini tsinnosti: sutnist, znachushchist ta suchasna transformatsiia [Family values: essence, significance and modern transformation]. *Visnyk nauky ta osvity* [Herald of science and education], 3(9), 616-629 [in Ukrainian].

NATALIA MANZHELIY
OKSANA VASHAK
TETIANA FAZAN

FORMATION OF FAMILY VALUES IN PRESCHOOL CHILDREN

Annotation. In the article, based on the analysis of scientific literature and the results of pedagogical studies, the problem of the formation of family values in preschool children is updated. It is noted that the main goal of national preschool education is to create favorable conditions for the personal development and creative self-realization of each child, the formation of his life competence, the development of a valuable attitude towards himself, family, people, nature, culture, and the world. It is emphasized that the family, in cooperation with preschool education institutions, has significant opportunities in forming the concept of a meaningful "family image" in preschoolers, the ways of parents' implementation of the tasks of raising family values in children are presented. It is proven that the formation of family values in preschool children can be effective only if certain pedagogical conditions are observed, which are considered as a system of existing forms, methods, situations or material circumstances that have developed or subjectively created to achieve a specific pedagogical goal.

For a more detailed explanation of the problem, the authors present the results of an experimental study conducted on the basis of preschool education institution № 46 «Bzhilka» (Bee) in Poltava. Factors were determined that made it possible to objectively assess the level of formation of family values among preschoolers, to compare the results before and after educational activities, and to draw conclusions as to how successful the formation of family values was in children of the age group. The course and results of the pedagogical experiment are revealed. The effectiveness of the use of the program for the formation of family values in preschool children has been proven.

Keywords: *family values, preschool children, pedagogical conditions, family, preschool education institution.*